

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

SZÉCHENYI 2020

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

11. Téma

A Szókratész-per tanulságai

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegei Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

11. TÉMA: A SZÓKRATÉSZ-PER TANULSÁGAI

Mogyoródi Emese

3. Lecke

A per politikai
motivációja

20 – 25
PERC

Láttuk, hogy Platón milyen mély és összetett elemzését nyújtja azoknak az **indulatoknak**, amelyeket Szókratész vizsgálódásai kiváltottak Athénban, elsősorban az athéni intellektuális vagy politikai elit körében. Ez Platón mély pszichológiai, illetve szociálpszichológiai érzékéről tanúskodik. Platón azonban nem csak az emberi lélek érzékeny megfigyelője volt, hanem az egyik legkiemelkedőbb **politika-vagy társadalomfilozófus** is, valamint – mondhatni – **teológus** is. Xenophónnal ellentétben tehát a vallási mellett nem hagyhatta figyelmen kívül a per politikai dimenzióit sem.

A **theologia** szóösszetétel először Platónnál fordul elő a görög irodalomban (*Az állam* 379a).

Láttuk, hogy a szókratészi dialektika, az elenkhtikus vagy aporetikus módszer meggyőzés- vagy hitrendszerek **kritikai vizsgálatát tűzi ki célul**, azok koherenciáját és ezen keresztül az igazságát vizsgálja. Hitrendszerek pedig nem csak személyesek, hanem **politikaiak és vallásiak** is lehetnek. Ezért nem meglepő, ha Platón összekapcsolja a szókratészi *elenkhoszra* adott személyes reakciókat a politikával, illetve a vallással.

Anütosz és a per politikai motivációja

Hogy Anütosz nem személyes, hanem politikai okokból perelte be Szókratészt, a *Menón* teszi egészen világossá. A mű a szókratikus dialógusokra jellemző módon egy

definícióra törekszik, ezúttal azonban nem az erények egyikének a meghatározására, hanem általában az erénynek (*areté*) mint olyanak. A kérdés először az erény taníthatóságának formájában merül fel, ami azonban rögtön felveti az erény mibenlétére (lényegére) vonatkozó kérdést. A dialógus első, aporetikus részében (70a-79e) Szókratész a szokásos módon sorra kimutatja, hogy Menón meghatározásai elégtelenek, amikor is Menón szóvá teszi, hogy Szókratész „zsibbasztó rájaként” megbénítja az embereket (ez az aporetikus helyzet) (79e-80b).

Ez után Menón felveti a tudás paradoxonát, amire Szókratész a visszaemlékezés tanításával válaszol, és a szolgálfiú segítségével demonstrálja azt (80d-86c). Visszatérnek az erény taníthatóságának kérdéséhez, és a feltevések módszerével megállapítják, hogy ha az erény tudás, akkor tanítható; de ha tanítható, akkor lennie kell tanárainak.

Ezen a ponton kapcsolódik be a beszélgetésbe Anütosz, akivel beszélgetve Szókratész kideríti, hogy sem a szofisták (az erény hivatásos tanítói), sem Athén köztisztviselőiben álló polgárai nem az erény tanítói; tehát az erény nem tanítható (89e-95a).

A dialógus Menóval folytatódik, és megállapítják, hogy noha az erénynek nincsenek tanítói, ugyanis nem tanítható, azért ha nem is a rá vonatkozó tudásra, hanem a helyes véleményre támaszkodva mégiscsak lehetséges az erényes cselekvés. Ugyanakkor mivel sem a helyes vélemény, sem a tudás nem velünk született, és nem is tanítható, csakis egyfajta isteni osztályrészként juthat ki azoknak, akiknek kijut. Persze, hogy ez valóban így van-e, azt csak akkor tudhatnák bizonyosan, ha újra megvizsgálnák, mi is az erény (mivel eddigi definícióik kudarcot vallottak) (95a-100c). A dialógus itt ér véget.

Az erény taníthatóságának kérdése központi szerepet játszott a *nomosz-phüszisz* vitában, és a kor egyik centrális erkölcsi, politikai diskurzusának tárgyát képezte. (A kérdés része a törvények/szokások eredete problémájának: vajon természettől fogva adott az erény, vagy tanítható, és ha igen, milyen eszközökkel vagy módon?) Számunkra azonban a dialógus nem ezért érdekes, hanem azért, mert Anütosz szerepel benne. Platón itt egy olyan portrét fest róla, mely megvilágítja motívációit a Szókratész-per kapcsán.

Anütoszról két fontos információ releváns a per szempontjából:

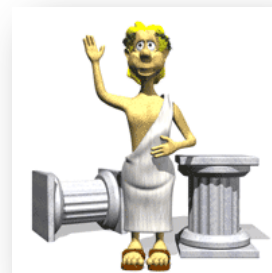

Lásd: 2.
Téma, 5.
Lecke

- **kirohanása a szofisták ellen**, mert úgy gondolja, Athénban a polgárok közül bárki képes az erényt tanítani, kivéve a szofistákat (92a), és
- **kirohanása Szókratész ellen**, mert azt állítja, **Athénban senki** (beleértve az olyan, elismert vezetőket vagy értelmiségieket is, mint Themisztoklész, Ariszteidész, Periklész vagy Thuküdidész) **nem tanítja az erényt** (94e).

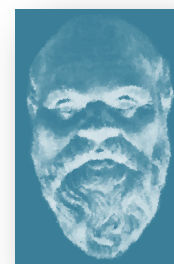
Habár Szókratész Anütosz téziseit is megcáfolja (ezért őt is szégyenbe hozza, mint sokakat a beszélgetőpartnerei közül), **Anütosz** reakciója arról árulkodik, hogy **mint felelős államférfi (azaz, politikus) háborodik fel Szókratész állításain**. Amikor Szókratész – nem minden provokatív szándékot nélkülöző módon – azt kérdi Anütosztól, kihez máshoz is küldhetnék az erényt elsajátítani kívánó ifjú Menónt, mint az erény hivatásos tanítóihoz, **a szofistákhoz** (90e-91b), Anütosz feltűnően hevesen kel ki ellenük:

„ANÜTOSZ: Héraklészre, Szókratész, te megbolondultál? **Egyetlen rokonomat, egyetlen barátomat, egyetlen polgártársamat, egyetlen vendégemet se szállja meg olyan örület, hogy ezekhez forduljon, és rontást hozzon magára!** Vegytiszta rontás és átok, ha valaki ezek társaságában tölti idejét!” (*Menón* 91c, ford. Bárány István).

Szókratész hüledezik ezen az érzelmi kitörésen:

„SZÓKRATÉSZ: **Anütosz, valamit elkövetett ellened valamelyik szofista?** Vagy miért haragszol rájuk ennyire?
ANÜTOSZ: **Zeuszra, egy percet sem töltöttem soha társaságukban, és enyémnek sem engedném ezt!**
SZÓKRATÉSZ: Tehát semmilyen személyes tapasztalatod nincs ezekkel az emberekkel?
ANÜTOSZ: És ne is legyen!
SZÓKRATÉSZ: **Te isteni férfiú, hát akkor honnan tudhatnád, hogy ez a dolog jót vagy valami rosszat foglal-e magába, amikor semmilyen saját tapasztalatod sincs róla?**
ANÜTOSZ: Könnyedén: **ismerem őket, tudom, hogy kik ők, akár volt közöm hozzájuk, akár nem!**
SZÓKRATÉSZ: **Csak nem egy jóssal van dolgunk, Anütosz? Mert annak alapján, amit elmondtál, el nem tudom képzelni, milyen más forrásból származhatna felőlük a tudásod!**” (*Menón* 92b-d, ford. Bárány István).

Anütosz reakciójában nem annyira az az érdekes, hogy saját tapasztalatból valójában nem is ismeri a szofistákat, **nem tud semmi bizonyosat róluk** (tehát előítéletes), hanem az, hogy **láthatólag szándékában sem áll megismerni őket**, mert **kétségtelen bizonyossággal tudja (tudni véli)**, hogy gonosz emberek, és csak rontást hoznak a polgárokra. Ez **az *amathia* („oktalanság”) fent elemzett példája**, és hasonlóképp gyűlöletbe fordul, mint azt a „névtelen” megvizsgáltak példázzák.

Hasonló a reakciója arra is, hogy **Szókratész kritizálni meri** az olyan, nagy tekintélyű athéni vezetőket, mint Themisztoklész vagy Periklész, és ezért a végén még meg is fenyegeti (94e-95a); holott Szókratész valójában nem kritizálja őket, csupán arra mutat rá, hogy noha **ők maguk kiváló emberek voltak**, mégsem tudták megtanítani a fiaikat az erényre – ezért arra kell következtetni, hogy **az nem tanítható** (93a-b). Itt Anütosz nem negatív, hanem pozitív előítélettel viseltetik valakik iránt, mégpedig Athén **nagy tekintélyű politikus elődei iránt, amint általában az athéni nevelési hagyomány iránt is** (vö. 92e-93a).

A szofistákkal szembeni hisztérikus ellenszenv szintén innen, politikai nézőpontból magyarázható. A szofisták ugyanis számos területen kihívásokkal szembesítették Athén vallási, erkölcsi és politikai **hagyományát**, még ha – a siker reményében – megpróbáltak hozzá valamilyen módon alkalmazodni is. (Elég arra utalnunk, hogy a *phüszisz* iskola megkérdőjelezte a hagyományok, illetve az istenek által szentesített *nomosz* érvényességét.) Anütosz tehát mint **városa hagyományainak megőrzése miatt aggódó államférfi** gyűlöli a szofistákat, olyannyira, hogy kiebrudalásukat kívánja (92a-b).

Jogosan vagy sem, Anütosz mereven védelmezi városa hagyományait a szofistákkal szemben, és nem érdekli, hogy esetleg olyasmivel szembesítik ezt a hagyományt, ami korrekcióra szorul – hiszen arra sem kíváncsi, hogy kik ők valójában, és mit tanítanak. Politikai szempontból nézve attitűdje egy **rossz értelemben vett konzervativizmus**: merev, dogmatikus ragaszkodás az ősi hagyományokhoz, mely nem enged meg annak semmiféle kritikáját, legyen az konstruktív vagy destruktív.

Az „oktalanságnak” tehát megvan a maga – politikai pártelkötelezettségtől független – politikai dimenziója: a

Lásd: 2.
Téma, 5.
Lecke

A korabeli Athénban általában inkább az oligarcha pártiakhoz köthető a politikai konzervativizmus, és a demokratákhoz a „haladó szellem”. A demokrata Anütosz példája azonban erre rácsúfol.

rossz értelemben felfogott konzervativizmus, mely ellenáll mindenféle kritikával, vagy kihívással szemben, mivel azt *ab ovo* támadásként, a hagyomány megkérdőjelezéseként érzékeli.

A demokrata Anütosz politikai helyzete és a per egyéb tényezői erősen arra utalnak, hogy **politikai manőverként kezdeményezte a pert** (hogy erődemonstrációt hajtson végre az oligarchia pártiak ellen).

Lásd: 6.
Téma, 2.
Lecke

Ez azonban a *Menón* tanúsága alapján **csupán részlegesen ragadja meg legmélyebb motívációit**: Platón ebben a dialógusban azt sugallja, hogy Anütosz az olyan fajta politikai konzervativizmus reprezentánsa, amelyik mereven ellenáll a kritikának, kritikussait distinkció nélkül ellenségeinek tekinti, és ha teheti, erőszakkal eltávolítja az útból.

Azáltal, hogy Platón ezt az ellenállást az „**oktalanság**” pszichikai vagy kognitív tényezőjére vezeti vissza, egyfelől kritikus elemzést nyújt a kor domináns politikai légköréről, másfelől az efféle **politikát szembeállítja a filozófiával**. **Anütosz politikai ellenállása a szókratészi értelemben vett filozófiával szembeni ellenállás, a kritikai vizsgálódással szembeni ellenállás**. A történelmi tanulság azonban nem az, hogy a mindenkori hatalom hajlamos elhallgattatni mindenkori kritikussait (különösen a filozófusokat), ugyanis a történet nem egyedül Anütoszról és Szókratészről, hanem **Athénról és Szókratészről** szól. **A tanulság ennél általánosabb érvényű: az, hogy egy bizonyos fajta, politikailag is releváns kognitív attitűd, az „oktalanság” (az okulással szembeni ellenállás) társadalmilag destruktív lehet, és adott esetben ártatlan áldozatok életébe kerülhet.**

Az „oktalanság” ártalmas következményei azonban nem redukálhatóak a politikum szférájára. Ennek belátáshoz a fentiek figyelembe vételével szükséges megvizsgálnunk a per **vallási hátterét**, mielőtt megpróbálunk válaszolni arra a kérdésre is, hogy **Szókratész elítélőit** mi motiválta.

További olvasmányok:

Bárány István: Utószó: Az aporiától a beavatásig. In: Platón: *Menón*. Ford. Bárány István. Atlantisz, Budapest 2013, 105-135.

Ellenőrző kérdések:

1. Mi magyarázza, hogy az aporetikus módszer alkalmazása politikai és vallási szempontból is relevanciával bír?
2. Mi a *Menón* témája és argumentációja?
3. Mennyiben világítja meg a *Menón* Anütosz politikai motívációit?
4. Hogyan kapcsolódik az *amathiához* Anütosz szofistákhoz való viszonya? Hogyan kapcsolódik hozzá Anütosz felháborodása azon, hogy Szókratész kritizálja Athén vezető államférfiit?
5. Hogyan világítja meg a *Menón* Anütosz politikai motívációit?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Bárány István a *Menón*hoz írott Utószavában így jellemzi Szókratész helyzetét: „De abban a nem klasszikus értelemben is tragikus sors ez, hogy az általa ostromozott közpolitikához hasonlóan ő is inkább kárára, mint hasznára van városának, hiszen módszerével a sötét és vad indulatok lecsendesítése helyett azok tombolását idézi elő” (*Menón*, Atlantisz kiadás, 130. o.). Mérlegelje ezt a megállapítást!